

Her er Svingerudsteinen markert med en rød ring. Bilde viser hvordan den stikker ut i utgravningsfeltet. (Foto: KHM)

Her stikker verdens eldste runestein ut av bakken. Slik fant forskerne ut hvor gammel den er

Steinen kan være opp mot 2.000 år gammel – og det vet vi på grunn av et likbål.

[Lasse Biørnstad](#) Journalist
Publisert 27.01.2023

Nylig kunngjorde Kulturhistorisk museum at de hadde funnet verdens eldste runestein under en utgravning i 2021. Den rundt 1.800-2.000 år gamle steinen kalles Svingerudsteinen, og den ble funnet under en utgravning av flere gravfelt ved Svingerudveien ved Tyrifjorden. Her kommer også navnet fra.

Arkeologene var ikke klar over hva de hadde funnet før steinen ble undersøkt senere. Svingerudsteinen er omtrent på størrelse med en stor bok, og noen har sirlig risset inn runer i steinen.

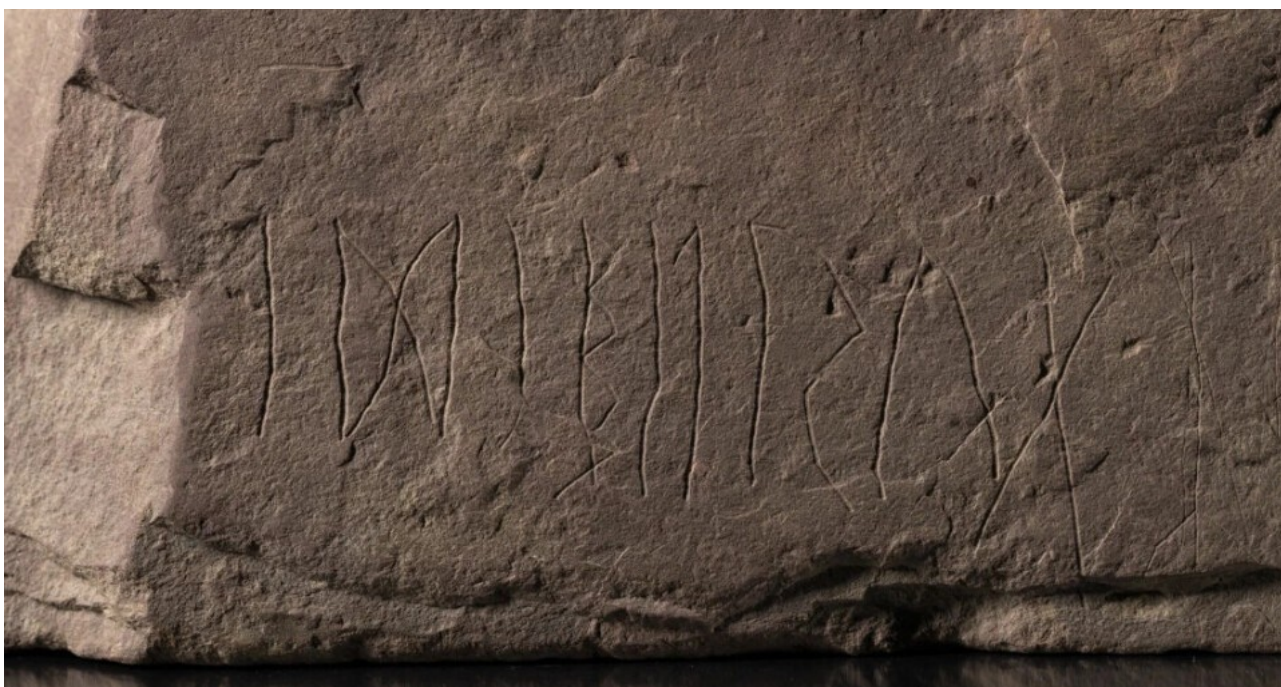
Det er overraskende med så mange innrissinger på en så gammel stein, og det er grunne risningsspor i Svingerudsteinen, sier Kristel Zilmer til forskning.no. Hun er professor i skriftkultur og ikonografi ved Kulturhistorisk museum (KHM).

Mest kjent fra vikingtiden

Runesteiner fra vikingtiden er vel mest kjent, og da tenker man gjerne på monumentale steiner med dypere, innhogde runer.

Men i Svingerudsteinen har noen risset inn grunne, små striper. Noen av tegnene kan minne om skriblerier, mens andre danner mer tydelige ord.

Arbeidet med å tolke innskriftene pågår fortsatt, men den tydeligste innskriften kan leses som «idiberug». Dette kan forstås som et navn som Idibergu eller Idibera, ifølge Kristel Zilmer. Det er flere andre alternative lesemåter, ifølge hjemmesidene til KHM.

(Foto: KHM)

Nærbilde av den tydeligste innskriften, som kanskje er et navn. (Bilde: KHM)
Selve runesteinen er nå utstilt på Kulturhistorisk museum og kan sees fram til 26. februar.

Til nå er dette den eldste, kjente runesteinen som forskere vet om. Men hvordan kan man slå fast det?

Likbål og datering

På bildet under kan du se hvordan runesteinen ble funnet. Den stikker ut av de arkeologiske lagene som ble avdekket under utgravningen.

I disse lagene ligger hele svaret på hvorfor arkeologene har klart å gjøre en presis datering som også gjelder runesteinen.

Bildet viser hvordan utgravningsfeltet så ut etter at arkeologene hadde gravd ut gravhaugene. Du kan se den gamle skogbunnen øverst i bildet. Svingerudsteinen er markert med en rød ring, men arkeologene var ikke klar over hva de hadde funnet. De svarte flekkene til venstre for steinen er trekull og brente knokkelrester. (Foto: KHM)

For det er ikke gjort noen direkte test av selve steinen. Forskerne trenger noe som har vært levende for å kunne bruke den vanligste og mest presise dateringsteknikken som er i bruk: radiokarbondatering, også kjent som C14-datering.

Da dette bildet ble tatt, ante vi ikke noe om runesteinen, sier Steinar Solheim til forskning.no. Han er arkeolog ved KHM og prosjektleder for utgravningene som blir gjort forbindelse med den planlagte utbyggingen av Ringeriksbanen.

Under en av gravhaugene dukket det opp rester av en eldre grav, som stammer fra tiden før skikken med gravhauger etter hvert ble vanlig igjen. Dette er en såkalt flatmarksgrav, ifølge Steinar Solheim.

Dette er ganske vanlig og typisk for gravfunn fra denne tiden. En avdød person ble kremert på et likbål, og restene av både liket og bålet ble lagt ned i en grop eller en beholder, forklarer Solheim.

– Det kan være at liket ble brent på samme sted, sier Solheim. Steinen som ble funnet sammen med restene av likbålet, viste seg å være noe helt spesielt. Dette var Svingerudsteinen.

Hele Svingerudsteinen. Den måler 31x32 centimeter i størrelse. (Bilde: KHM)

Både trekullet og de brente menneskeknoklene brukes til å datere funnet. Arkeologene har vurdert at sammenhengen mellom runesteinen og likbålsrestene er såpass sikker at dateringen gjelder begge deler. Steinar Solheim forteller at de tolker funnet i den retningen at steinen sannsynligvis ble lagt ned sammen med det avdøde mennesket. Det kan være at personen i graven er den samme som er nevnt på steinen, men dette er foreløpig spekulasjon. Men hvordan har selve dateringen av steinen blitt gjort?

Dronebilde som viser utgravningen av gravhaugene. Oppe til høyre i bildet ser du hvor stor en tilhenger er, til sammenligning. (Bilde: KHM)

Radioaktivt karbon

Ideen bak radiokarbondatering går ut på at alt som er levende på jorda, tar til seg karbon mens det er i live. Dette gjelder deg, meg, trær, fisk, sopp og alt mulig annet. Denne karbonen blir en del av den levende organismen, for eksempel trestammen eller menneskeknokler.

Det blir alltid produsert litt radioaktivt karbon i atmosfæren, blant annet på grunn av reaksjoner mellom nitrogen og kosmisk stråling øverst i atmosfæren.

Så bittelitt av karbonet alt levende får i seg, er radioaktivt karbon. Dette er med på å bygge opp celler, kropper, hud og hår. Så lenge det levende vesenet fortsatt er i live, blir karbon utvekslet med miljøet. Noe kommer inn, mens noe går ut fordi organismen fornyer seg hele tiden.

Men når for eksempel treet eller mennesket dør, slutter denne utvekslingen. Siden en liten andel av karbonet er radioaktivt, forsvinner noe av karbonet hvert eneste år.

Dette kalles halveringstid og er en av egenskapene til radioaktive stoffer.

Og halveringstiden er fenomenet som gjør at radiokarbondatering er mulig. Det går an å måle hvor mye karbon som har blitt borte siden den levende organismen døde og så anslå hvor lenge det er siden organismen var i live.

Dette er en komplisert prosess, og for å kunne gjøre en presis datering, må forskerne vite hvordan mengden radioaktivt karbon har endret seg fra år til år. Noen år kan det være langt mer radioaktivt karbon enn vanlig i atmosfæren, for eksempel på grunn av mer kosmisk stråling fra en spesielt aktiv periode for sola.

Dette er trestubben til et svært gammelt furutre. Informasjon lagret i disse og andre gamle trær er viktig for å kunne forstå radiokarbondatering. (Bilde: Jrbouldin/Wikimedia commons)

Derfor trengs det såkalte kalibreringskurver, hvor radiokarbonresultatene kan sammenlignes med store mengder innsamlet informasjon om forholdene i atmosfæren gjennom titusener av år. Denne informasjonen lagres blant annet i trær. Dette er et møysommelig arbeid som du kan lese mer om på forskning.no. Vi har tidligere gått dypt ned i hvordan radiokarbondatering fungerer.

I gravfunnet hvor Svingerudsteinen ble funnet, har forskerne gjort radiokarbondateringer av brente menneskeknokler og trekullrester av bjørk og furu. Resultatene fra radiokarbondateringen vil snart legges fram i en vitenskapelig artikkel om Svingerudstein-funnet, forteller arkeolog Steinar Solheim.

– Vi har foreløpig fem C-14-dateringer, og vi har mulighet til å ta enda flere. De mener at de har fått gode resultater, og forskerne har gått ut med den generelle dateringsrammen for de ulike prøvene. Dette plasserer Svingerudsteinen mellom år 1 og år 250 e.Kr. Denne perioden kalles romertid i Norge.

Dette gjør at Svingerudsteinen er den eldste kjente runesteinen. Siden sammenhengen mellom steinen og de daterte restene er så tydelig, betyr det at forskerne kan få et tydeligere bilde på når folk begynte å lage runesteiner.

Prosjektleder Steinar Solheim undersøker Svingerudsteinen der den nå er utstilt. (Foto: Lasse Bjørnstad)

– **Enestående muligheter**

Runeforsker Kristel Zilmer forteller at dateringen av restene av likbålet som er funnet sammen med Svingerudsteinen, er såpass spesiell at den kan endre på tidslinjen over runesteiner i Norge.

– Vi har hatt få sikre holdepunkter, og det har vært lite å gå på av arkeologisk daterbare materialer, sier hun til forskning.no.

Et eksempel er en annen kjent, tidlig norsk runestein. Den kalles Einangssteinen og står i Vestre Slidre i Innlandet fylke. Steinen er risset inn med runer fra det eldste kjente runealfabetet, kalt eldre futhark. Dette er samme type runer som er på Svingerudsteinen.

Einangsteinen er datert til å være fra andre halvdel av 300-tallet e.Kr, altså senromertiden.

Denne dateringen ble gjort i løpet av 1900-tallet i forbindelse med arkeologiske undersøkelser, forteller Zilmer. Steinen og funnstedet ble først undersøkt på 1870-tallet, og flere undersøkelser av gravfeltet ble gjort på 1900-tallet.

Denne dateringen er basert på steinens kobling til gravfeltet og funn av gravgods fra nærliggende gravhauger, forteller Kristel Zilmer.

Einangsteinen slik den står i dag. Den er beskyttet under tak og bak glass. (Foto: Terje Bendiksby/NTB Scanpix)

Dette er for eksempel gjenstander fra gravene, og gjenstander kan brukes til å anslå hvilken tidsperiode noe kommer fra.

En nylig oppdaget vikinggrav på Holmen i Oslo er for eksempel datert til rundt år 800-900 basert på en type ringspenne som ble funnet i graven, som du kan lese mer om på forskning.no.

Men den mer presise, moderne dateringen av Svingerudsteinen gir nye muligheter. – I lys av Svingerudsteinen kan vi begynne å lure på om noen andre steiner kan være eldre enn det vi tidligere har trodd, sier Zilmer til forskning.no.

Når folk begynte å risse inn runer i steiner, er foreløpig et ubesvart spørsmål. De eldste kjente innrissede runene til nå kommer fra en kam som er funnet i Vimose i Danmark. Den er datert til rundt 160 e.Kr., ifølge Store Norske Leksikon.

Kristel Zilmer trekker også fram at det vil komme flere resultater om denne runesteinen i tiden framover. De jobber blant annet med 3d-modeller av steinen, vitenskapelige artikler, samt ulike lesemåter og tolkninger av inskripsjonene.

Forskjellige hypoteser

I tillegg til en mulig hovedinskripsjon som kan inneholde navn, er det flere andre inskripsjoner på steinen.

Disse kan forklares på flere forskjellige måter, men en hypotese er at de enklere rissene kan være tidlige forsøk på runerissing, eller en etterligning av runene som en mer kyndig person har skrevet.

Flere kan minne om skriblerier, mener Kristel Zilmer.

På dette utdraget av Svingerudsteinen kan du se streker og runeformer som noen kan ha etterlignet fra andre runer. (Bilde: KHM)

– Dette kan være en minnestein, hvor en mer runekyndig person har utført navneinskripsjonen. Så kan det være flere andre hender som kanskje har prøvd å etterligne noen tegn eller lage egne versjoner av disse runeformene.

– Det kan ha vært flere som har lagt til sine egne spor, før steinen ble lagt ned sammen med graven.

–

Kristel Zilmer understreker det kanskje ikke går an å bevise akkurat hva de forskjellige inskripsjonene betyr, men at det er flere mulige forklaringer. Du kan lese mer om hva inskripsjonene kan bety på nettsiden til KHM.